

NOȚIUNEA DE ‘NUMEN’ ÎN POEZIA HORAȚIANĂ

Carmen Fenechiu

The Term ‘numen’ in the Poetry of Horace (Abstract)

As the title shows, the paper intend to study the use of the term *numen* in the poetry of Horace. Even if only nine passages attest the use of this is notion, the works of Horace offers original information, especially concerning the relation between *numen* and *genius*. The meanings with which the term is employed are: power, divine power and divinity.

Key words: *numen*, power, divine power, divinity

Carmen Fenechiu, Le terme ‘numen’ dans la poésie d’Horace (Résumé)

Comme l’indique le titre, l’article se propose d’étudier l’emploi du terme *numen* dans la poésie d’Horace. Même si le nombre des passages, dans lesquels ce mot est utilisé, est assez réduit – on rencontre seulement neuf attestations –, l’oeuvre horatienne fournit des informations inédits, surtout en ce qui concerne la relation entre *numen* et *genius*. Les significations du terme *numen*: puissance, puissance divine et divinité.

Mots clés: *numen*, puissance, puissance divine, divinité

În opera lui Horatius, autorul considerat de R. Pichon ca reprezentând “le véritable esprit du siècle d’Auguste”¹, noțiunea de *numen* este prezentă numai prin nouă atestări, fapt deloc surprinzător, din moment ce poezia sa este concentrată mai mult asupra vieții obișnuite, cotidiene, decât interesată de religios și sacru: “il (i.e. Horatius) s’occupe sans cesse de son époque, soit, dans les *Satires*, pour en railler les ridicules, soit, dans les *Odes*, pour en chanter les gloires, soit, dans les *Epitres*, pour en diriger très doucement et très discrètement les moeurs.”²

În cinci dintre aceste ocurențe, *numen* este utilizat cu semnificația de “putere”, la forma de singular, atribuit unui zeu sau unei comunități divine, o întrebuițare conformă uzului republican din toate punctele de vedere.

¹ R. Pichon, *Histoire de la littérature latine*, Paris, Hachette, 1926, p. 360.

² *Ibid.*, p. 360.

C. 4. 1. 25-27 “*illic bis pueri die/ numen cum teneris virginibus tuum/ laudantes*”. Prin *tuum* se face referire la Venus.

De două ori *numen*, determinat de un atribut adjectival - *purus*, respectiv *benignus* - și interpretabil, datorită libertății topicii, fie drept ablativ al calității (pe lângă termenul regent *Iuppiter*), fie drept ablativ instrumental (termenul regent fiind verbul *glacies*, respectiv *defendit*). În fiecare dintre variantele de dependență și de funcție sintactică, el se raportează, nemijlocit sau mijlocit, la *Iuppiter*, sensul de “putere” fiind confirmat tocmai de atributele sale:

C. 3.10.8 “*positas ut glacies nives / puro numine Iuppiter*”;

C. 4.4.74 “*nil Claudiae non perficiunt manus, / quas et benigno numine Iuppiter / defendit et curae sagaces / expediunt per acuta belli*”.

Dacă în versurile sus citate *numen* este atribuit unei singure divinități, în două dintre atestările din “Epode”, el este atribuit concomitent zeitelor *Nox* și *Diana*, respectiv unui grup nenominalizat de divinități, a căror importanță e relevată prin epitetul *magnorum*:

Epod. 5.51-54 “*Nox et Diana, quae silentium regis, / arcana cum fiunt sacra, / nunc, nunc adeste, nunc in hostiles domos / iram atque numen vertite*”;

Epod. 15.3-4 “*cum tu magnorum numen laesura deorum / in verba iurabas mea*”;

Inovații ținând de perioada augustană sunt, de asemenea, documentate în poeziile lui Horatius. Astfel, cu semnificația de “putere divină”, atribuit unui muritor, îl întâlnim pe *numen* în:

Ep. 2.1.16: “*praesenti tibi maturos largimur honores / iurandasque tuum per numen ponimus aras, / nil oriturum alias, nil ortum tale fatentes*”. Este atestată pentru prima dată întrebuițarea lui *numen* într-o apostrofă directă a lui Augustus. De remarcat este și folosirea adjectivului “*praesens*” cu referire la împărat (cf. și C. 3.5.2, în care Augustus este numit “*praesens divus*”), căci acest determinant este utilizat adeseori cu privire la zei (fie în forma *deus*, cf. S. 2.2.41, S. 2.3.68, fie *numen*, cf. Ep. 2.1.134 sau Verg. Georg. 1.10). Explicarea semnificației lui, oferită de comentatorul Pomponius Porphyrio pentru C. 1.35.2: “*Praesens ita dictum, ut praesentia dicuntur numina deorum, quae se potentiamque suam manifeste ostendunt*”, confirmă intenția poetului (ținând cont de statutul ambiguu al împăratului între uman și divin) de a scoate în evidență aspectul divin al naturii lui Augustus. Probabil de aceea Horatius întrebuițează formula inedită “*per numen iurare*”, în loc de cea uzuală “*per genium iurare*”, ca o hiperbolă poetică, ce nu ține cont de formula oficială.

Un pasaj asemănător, foarte adesea discutat de cercetătorii cultului imperial este: “*hinc ad vina redit laetus et alteris / te mensis adhibet, deum / te multa praece, te prosequitur mero / defuso pateris et Laribus tuum miscet numen uti Graecia Castoris / et magni memor Hercules*” (C. 4.5.32-36). În aceste versuri, *numen* se leagă indirect, prin interpunerea lui *deus* (ca element predicativ suplimentar), de persoana împăratului. Discuțiile vizează natura relației *genius* și *numen*; textul a fost utilizat ca argument pentru a confirma identitatea dintre cele două culte, având în vedere că elementele prezentate (ofranda de *merum* și legătura cu Lares) țin de maniera de venerare a lui *genius Augusti*. Întrebuițarea surprinzătoare a lui *numen* s-ar datora deci substituirii lui *genius* printr-un sinonim. Introducerea termenului *numen* se explică mai plauzibil prin interpunerea lui *deus*³, nefiind atestat pînă atunci în texte nici un *genius dei*, ci doar un *numen dei*. Aceasta putea să-l determine pe poet să folosească *numen*, mai degrabă decât *genius*. *Numen* este, așadar, folosit în locul lui *genius*, dar aceasta nu denotă și identitatea dintre cele două noțiuni și culte.

³ Echivalarea *princeps* – *deus*, situată în afara uzului oficial din Occident, este o încercare poetică de evidențiere a naturii divine a împăratului.

Semnificativ este și faptul că în ambele situații când se face această substituie, caracterul divin al lui Augustus este relevat, fie prin prezenta adjectivului *praesens*, fie prin cea a lui *deus*.

O lărgire în conținut a conceptului de “putere” și, în același timp o schimbare la nivelul structurii (deținătorul e la singular fiind o unică divinitate, iar *numen* se află la plural), se remarcă în: “oro regna per Proserpinae,/ per et Dianae non movenda *numina*” (*Epod.* 17.3). *Numen* desemnează complexul de puteri divine ce constituie esența unei divinități, acest sens fiind întâlnit și la Vergilius: “suma diverselor puteri specifice unui zeu”.

O ocurență atestată semnificația de “divinitate”: “poscit opem chorus et praesentia *numina* sentit” (*Ep.* 2.1.134); *numen* are același determinant adjectival ca și la Vergilius, în *Georg.* 1.10, *praesentia*.

Se poate constata că opera horațiană se situează în echilibru între tradiție și inovație, sensul cel mai des utilizat fiind cel de “putere”, ceea ce vădește un anumit atașament față de tradiție, dar, pe lângă utilizarea tipic republicană, apar și schimbări, fie în privința aparținătorului, fie în structurare.